

Preprint_Proč bychom se v sociální práci měli zajímat o činnosti pravicových think tanků?¹

Why Should We, in the Field of Social Work, Be Concerned with the Activities of Right-wing Think Tanks?

Radka Janebová, Miroslav Kappl, Daniel Štěpánek

Radka Janebová² pracuje jako odborná asistentka na Ústavu sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové a zároveň se věnuje moderování případových konferencí.

Miroslav Kappl³ pracuje jako odborný asistent na Ústavu sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové a zároveň působí jako lektor resocializačních programů pro mládež.

Daniel Štěpánek⁴ pracuje jako odborný asistent na Katedře sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, kde učí kurzy související s komunitní prací, sociálním podnikáním a sociální politikou.

Abstrakt

CÍLE: Cílem článku je popsat rizikové aspekty vlivu pravicových think tanků v rámci kulturní neoliberální politiky vztahující se k sociální oblasti a navrhnout doporučení, jak na nalezené rizikové aspekty v rámci profese sociální práce reagovat. **TEORETICKÁ VÝCHODISKA:** Teoretickými východisky jsou kritická teorie neoliberalismu a kritická sociální práce.

METODY: K dosažení cíle byly použity technika otevřeného deskriptivního kódování odborných textů věnujících se kritické analýze think tanků a technika induktivního usuzování.

VÝSLEDKY: Výzkumná zjištění ukázala, že pravicové think tanky mohou být využívány ze strany ekonomických elit pro podporu jejich ekonomických zájmů, že ohrožují autonomii vědeckého výzkumu a přispěly k vyloučení alternativních (pro-sociálních) diskursů z veřejné diskuze o sociálních problémech. **IMPLIKACE PRO SOCIÁLNÍ PRÁCI:** Zahraniční zkušenosti s vlivem think tanků na dominující diskurs v sociální oblasti ukazují, že i česká a slovenská sociální práce by měly začít věnovat pozornost nejen kritickému zkoumání think tanků, ale i hledání strategií, jak tomuto vlivu vzdorovat.

Klíčová slova

sociální práce, kritika neoliberalismu, kulturní politika, think tanky

Abstract

OBJECTIVES: The aim of this article is to delineate the risk-laden aspects of the influence exerted by right-wing think tanks within the framework of cultural neoliberal policy pertaining to the social domain, and to propose recommendations for how the social work profession might respond to the identified risks. **THEORETICAL BASE:** The theoretical foundations of the article are grounded in critical theories of neoliberalism and critical social

¹ Tato práce byla financována z dotace Operačního programu Jan Amos Komenský Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, CZ.02.01.01/00/23_025/0008724.

² Kontakt: Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D., Ústav sociální práce, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Váta Nejedlého 573, 500 00 Hradec Králové; radka.janebova@uhk.cz, ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8377-9678>.

³ Kontakt: Mgr. Miroslav Kappl, Ph.D., Ústav sociální práce, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Váta Nejedlého 573, 500 00 Hradec Králové; miroslav.kappl@uhk.cz, ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8262-253X>.

⁴ Kontakt: Mgr. et Mgr. Daniel Štěpánek, Ph.D., Katedra sociální práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Na Příkopě 584/29, 110 00 Praha 1; daniel.stepanek@ff.cuni.cz, ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2942-9292>.

work. METHODS: To achieve this aim, the method of open descriptive coding was applied to scholarly texts concerned with the critical analysis of think tanks, alongside the use of inductive reasoning. OUTCOMES: The research findings indicated that right-wing and conservative think tanks may be employed by economic elites to advance their economic interests, that they pose a threat to the autonomy of scientific research, and that they have contributed to the exclusion of alternative (pro-social) discourses from public debates on social issues. SOCIAL WORK IMPLICATIONS: International experience with the influence of think tanks on dominant discourse in the social sphere suggests that Czech and Slovak social work alike should begin to devote attention not only to the critical examination of think tanks, but also to identifying strategies for resisting their influence.

Keywords

social work, critique of neoliberalism, cultural policy, think tanks

ÚVOD

Think tanky lze chápat jako továrny na ideje či jako myšlenkové trusty. Jako takové mohou významně ovlivňovat jak správu věcí veřejných, tak veřejné mínění. Mohou spoluformovat diskurs o sociálních problémech a jejich funkčních řešeních, čímž významně ovlivňují celkový diskurs a kontexty fungování sociální práce. Přesto není v české sociální práci věnována kritické reflexi think tanků v podstatě žádná pozornost. Pokud se studiu českých think tanků někdo věnuje, jsou to zejména politologové, jejichž analýzy jsou spíše deskriptivního charakteru (např. Cisař, Hrubeš, 2016; Jezierska, Giusti, 2021; Klaskova, Cisař, 2021; Vande Walle, Van Hecke, 2024), ale lze nalézt i reflexivní analýzy (Schneider, 2002) či kritické reflexivní analýzy zkoumající roli konzervativních think tanků při prosazování neoliberálních idejí a politik (Steuer, 2025; Šitera, 2021).

Z hlediska *kritické teorie neoliberalismu* by mohl být oborový nezájem interpretován jako slepá skvrna ve vědeckém chápání oboru sociální práce. Think tanky mohou mít významný vliv na podmínky výkonu sociální práce včetně jejího financování. Vzhledem k tomu, že sociální práce je z valné části založena na veřejném financování, měli bychom se snažit porozumět fungování aktérů, kteří mají potenciál ovlivňovat objem a podmínky financování naší profese.

Analýze think tanků není překvapivě věnována velká pozornost ani v anglicky psané odborné literatuře sociální práce. Asi nejdůkladnější kritické reflexi podrobil think tanky autorský tým z USA. Miller-Cribbs, Cagle, Natale a Cummings (2010) v článku nazvaném *Thinking about Think Tanks: Strategies for Progressive Social Work*, odkrývají strategie, kterými konzervativní think tanky v USA ovlivňují sociální politiku. Jejich zjištění jsou jednak varováním před mobilizační silou think tanků, ale také jsou apelem na sociální pracovnice, aby odhalovaly šířené dezinformace, postavily se nenávisným kampaním a aktivně prosazovaly hodnoty sociální práce ve společnosti. Větší pozornost je věnována vlivu pravicových think tanků v mezinárodních časopisech věnujících se ekonomii (např. *Journal of Economic Issues*, *Business History*), politickým studiím (např. *Journal of Political Science*, *Government and Policy*, *Journal of Policy Practice*), sociální politice (např. *Critical Social Policy*, *Policy and Society*), kulturním a diskursivním studiím (např. *Discourse & Communication*, *European Journal of Communication*, *Thesis Eleven*, *Theory, Culture & Society*), urbánním studiím (např. *Urban Geography*, *Journal of Urban History*, *Geography*), vzdělávání (např. *Education Inquiry*) či behaviorálním studiím (např. *American Behavioral Scientist*). Z autorek a autorů vycházejících z kritické teorie neoliberalismu se roli think tanků v procesu konstrukce neoliberální sociální politiky podrobně věnují takové veřejně uznávané

a vysoce citované osobnosti jako David Harvey (2005), Naomi Klein (2007), Jeremy Peck (2010), Thomas Piketty (2020), Loïc Wacquant (2009, 2022, 2023) a asi nejprecizněji Thomas Medvetz v knize *Think Tanks in America* (2012), v níž think tanky definuje s využitím topologického přístupu. Právě z uvedených knih a časopisů budeme v naší stati vycházet.

Vzhledem k tomu, že tento článek je psán z pozic kritické teorie neoliberalismu a kritické sociální práce, budeme se věnovat vlivu pravicových think tanků. Naším cílem je **popsat rizikové aspekty vlivu pravicových think tanků v rámci kulturní neoliberální politiky vztahující se k sociální oblasti a navrhnout doporučení, jak na nalezené rizikové aspekty v rámci profese sociální práce reagovat.**

TEORETICKÉ UKOTVENÍ

Neoliberalismus

Pro pochopení rizikovosti působení pravicových think tanků je třeba nejprve objasnit ideologii, kterou prosazují – tedy neoliberalismus. Ten lze chápat jako aktuální Velký metanarativ (Lyotard, 1993), který hegemonicky formuje to, jak lidé rozumí světu okolo sebe. Přestože se se svou filozofií volného trhu prolíná do všech oblastí lidských životů, není jednoduché ho definovat. Nelze ho totiž redukovat na politicko-ekonomické teorie Hayeka, Friedmana, Chicagské školy nebo praktické politiky thatcherismu či reaganismu. Sestává z řady ideologických proudů a zároveň se od svého praktického prosazení jako politicko-ekonomické praxe v 70. letech 20. století do současnosti neustále vyvíjí. Podle Pecka (2010) je nejvíce definován právě nedosažitelností svého cíle – tedy bezproblémové vlády trhu. Fáze přiblížení se nějaké společnosti ideálu vlády trhu jsou totiž doprovázeny zvýšenými náklady na snižování negativních důsledků předchozích deregulací, privatizací a škrťů, což vede k nutnosti tyto důsledky řešit skrze řadu jiných státních regulací a opatření.

Neoliberalismus se stal globální hegemonní ideologií po pádu železné opony (Harvey, 2005), kdy se národní státy začaly buď dobrovolně, nebo vynuceně připojovat k politice deregulací, privatizací a škrťů tzv. *Washingtonského konsenzu* (Klein, 2007). Po globální finanční krizi v roce 2008 se začíná diskutovat o mutaci neoliberalismu do pozdní (Brown, 2018; Cooper, 2017), krizové (Harvey, 2010; Piketty, 2020) či dokonce zombie (Peck, Theodore, Brenner, 2010) fáze, která se vyznačuje silnou časoprostorovou variabilitou. V této fázi sice stále deklaratorně přetrvává základní neoliberální logika vlády trhu, ale v důsledku nejružnějších krizí legitimacy společenského uspořádání si neoliberalismus vyvíjí rozmanité adaptační strategie a formy přežití, aby si kapitál udržel svou moc (Peck, 2010).

Finanční krize v roce 2008 a její neblahé důsledky v celosvětových vlnách propouštění, zabavování hypoték, ztracených úsporách, zdecimovaných důchodech či zbankrotování některých národních (např. Islandu) či městských ekonomik (např. Detroitu) vedly k obviňování či dokonce odmítání neoliberalismu jako zdiskreditovaného systému. Začínalo se diskutovat o nástupu postneoliberálního světa, který bude potřebovat trochu více keynesiánské politiky. Podkopaná legitimita systému vedla k nadějím, že neoliberalismus nahradí jiný systém fungující více v zájmu většiny a méně v zájmu bohatých (Peck, Theodore, Brenner, 2010). Taková očekávání se ale nenaplnila. Sice globálně došlo k ústupu od původní ekonomické ideologie všemocného trhu a narůstaly státní intervence do ekonomik, ale dělo se to poněkud nečekaným způsobem. Tyto intervence totiž probíhaly ve prospěch velkých korporací a finančního sektoru (Harvey, 2010; Varoufakis, 2023; Žižek, 2011). Je ironií, že nápravou světa po krizi byly pověřeny stejné finanční a politické elity, které tuto krizi svou nezodpovědností způsobily (Peck, Theodore, Brenner, 2010). Stovky miliard z peněz daňových poplatníků (bez ohledu na to, zda byly v dolarech, librách, eurech či korunách) masivně pumpovaných po krizi do bank „tak velkých, že nemohou padnout“ (anglická fráze „too big to fail“ užívaná ze strany amerických politiků, ekonomů i médií), musely být ve

státních rozpočtech nějak kompenzovány. To následně legitimovalo škrty na veřejné výdaje (v sociální oblasti, zdravotnictví, školství atd.), takže obyvatelstvo v globalizovaných zemích zaplatilo za nezodpovědnost finančních elit několikrát – poprvé, když přišlo o peníze v důsledku krize, po druhé skrze odvody do státních rozpočtů, které šly na podporu bank a velkých firem, a po třetí ztrátou či oslabením veřejných služeb, které si muselo samo finančně kompenzovat. Je ale třeba zmínit, že v kolébce neoliberalismu v USA se praxe financování soukromého sektoru ze strany státu začala odehrávat již podstatně dříve, jak popisuje na příkladu privatizovaného a outsourcovaného zbrojního a obranného průmyslu Naomi Klein v knize *Šoková doktrína* (2007). Obecná představa, že korporace a banky naplňují státní pokladny, již neplatí. Tok peněz se obrátil opačným směrem, kdy odvody zejména z kapes nižších a středních vrstev směřují do stabilizace bankovního sektoru, dotací a předražených veřejných zakázek pro velké firmy. V českém prostředí tento jev popsali například takové vědecké autority jako politoložka Vladimíra Dvořáková v knize *Rozkládání státu* (2012), sociolog Jan Keller v knize *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti* (2010) či ekonomové Švihlíková a Tejkl v knize *Kapitalismus, socialismus a budoucnost aneb Mikeš už přišel* (2017).

Očekávání po finanční krizi 2008 se globálně nenaplnila a neoliberalismus se transformuje spíše do agresivnějších forem. Čím dál více se odklání od filozofie volného trhu a účelově reguluje trhy tak, aby fungovaly ve prospěch těch nejmocnějších a nejbohatších elit. Nejde jen o zkorumpovaná či chybějící výběrová řízení na lukrativní státní zakázky a střety zájmů u technokratů a politiků skrze tzv. „otáčivé dveře“ (cirkulaci politiků a úředníků mezi soukromými firmami a státními funkcemi), ale i o zpochybňování některých základních imperativů volného trhu, jako jsou například prospěšnost konkurence a škodlivost monopolu. Např. na shromáždění amerických republikánů v Clevelandu v roce 2016 spoluzakladatel *PayPalu* či *Palantir Technologies* paleokonzervativní miliardář Peter Thiel označil konkurenci za škodlivou pro technologický rozvoj firem a naopak monopol obhajoval jako svobodný systém pro rozvoj ekonomiky (Daniel, 2024).

Agresivita neoliberalismu začíná dosahovat takové úrovně, že začíná být částí jeho elit zpochybňována demokracie. Zmíněný Thiel například požaduje, aby se demokracie podřizovala fungování kapitalistického projektu, a to i za cenu jejího omezení (Daniel, 2024). Jiný americký investiční miliardář Tom Perkins navrhl, že lidé by měli mít možnost si počet hlasů ve volbách kupovat dle svého jmění (Walsh, Johnson, 2016). Podkopávání demokracie ale většinou neprobíhá tak okatě. Například generální ředitel americké společnosti *BlackRock* miliardář Larry Fink v roce 2019 vyzval ředitele velkých korporací, aby se neorientovaly jen na zisk, ale začaly řešit naléhavé společenské a ekonomické problémy, pro které dysfunkční vlády nejsou schopné najít trvalá řešení. Tato na první pohled lákavá vize světa zaplněného hodnými společensky odpovědnými korporacemi by reálně vedla k tomu, že s klesající mocí, kapacitou či ochotou států zapojovat se do správy věcí veřejných by začaly plnit roli států velké korporace. To prakticky znamená, že volení zástupci lidu budou nahrazeni majiteli a akcionáři velkých firem bez demokratického mandátu (Rhodes, Fleming, 2020).

Vítězné tažení zmutovaných (Varoufakis, 2023) respektive adaptovaných (Peck, Theodore, Brenner, 2010) forem neoliberalismu pokračuje hledáním stále nových oblastí zisku. Může docházet ke komodifikaci války v podobě tzv. neoliberálního militarismu, jehož medicínu ochutnaly již před rokem 2008 například Irák, Libanon či země bývalé Jugoslávie (Klein, 2007; Porobić, 2024). Tato strategie se v současné době stává viditelnou zejména v souvislosti s válkou na Ukrajině, která je vnímána jako lukrativní příležitost k navýšení zisků pro zbrojařský a infrastrukturní byznys a zároveň k legitimaci dalších škrťů v oblasti veřejných služeb. Podle *Deutsche Welle* se od ruské anexy do roku 2024 celosvětově zvýšily zisky ropného průmyslu o ohromujících 350 % a zisky zbrojního průmyslu o 150 %. Členské státy EU navýšily pro nadcházející léta své vojenské rozpočty o téměř 200 miliard eur, zatímco

dlouhodobě tvrdí, že na sociální infrastrukturu a veřejné služby nejsou peníze (Porobić, 2024). Adaptace neoliberalismu vede také ke vzniku nových forem kapitálu, jako jsou cloudový, datový či digitální kapitál (Zuboff, 2019; Varoufakis, 2024) či katastrofický kapitál využívající k zisku finanční, bezpečnostní, pandemické či ekologické krize (Klein, 2007, 2014). Velkou příležitostí pro kapitál je po oblastech zdravotnictví, školství a dopravy také sociální oblast, kde lze i v českém prostředí sledovat privatizaci služeb pro seniory, snahy privatizovat důchodový systém či připravit rodiny, které nejsou schopny pečovat o své seniory, o nemovitosti (ty by skončily u realitních developerů).

Předchozí krátké uvedení do fungování neoliberalismu ukázalo, že definovat neoliberalismus není až tak jednoduché a že vymezení postavená pouze na ekonomicko-sociálních charakteristikách nemusí být výstižná. To, co stále ještě definuje neoliberalismus u všech zmíněných mutací je přetrvávající **politické partnerství kapitálu se státem, v němž je úkolem státu optimalizovat podmínky pro akumulaci kapitálu, pacifikovat zaměstnance, disciplinovat chudé a udržovat moc vládnoucích elit** (Harvey, 2005; Klein, 2007; Peck, 2010; Wacquant, 2009). Je otázkou, zda nenastal čas aktualizovat terminologii a spolu s Varoufakisem nezačít psát spíše o techno-feudalismu (2023). Pokud 1 % světové populace vlastní více bohatství než dolních 95 %, pokud v roce 2024 bohatství miliardářů vzrostlo o cca 2 biliony amerických dolarů, což je trojnásobek nárůstu v předchozím roce (Oxfam, 2024), a pokud je nerovnost nyní srovnatelná nebo vyšší než v roce 1900 (Chancel, Piketty, 2021), pak mohou tyto trendy budit obavy, že se z hlediska majetkových nerovností vracíme do feudálního období.

Kulturní politika neoliberalismu

Pokud neoliberalismus prosazuje především zájmy mocenských elit, a naopak funguje proti zájmu většinových populací, stává se pro něj životně důležitým udržení legitimacy. Veřejnost je třeba přesvědčit, že se jedná o systém, který je správný a který funguje v její prospěch. Anebo ještě lépe řečeno spolu s Klein (2007) či Peckem (2010) přesvědčit běžné občany, že zájmy mocenských elit jsou vlastně jejich zájmem. Protože *trickle-down effect* se ukázal jako mýtus a bohatnutí bohatých ke zbytku společnosti nikdy „neprokapalo“, jak slibovali neoliberálové v čele s Reaganem a Thatcherovou, tak bylo třeba zintenzívnit propagandu o správnosti a prospěšnosti neoliberálních politik. Jak píše Monbiot (2016), světu vládnou ti, kdo umí vyprávět přesvědčivé příběhy. Proto nelze neoliberalismus redukovat pouze na ekonomický systém postavený na filozofii volného trhu. Je třeba ho chápat také jako kulturní systém moci postavený na prosazování gramsciánského „zdravého rozumu“ udržujícího kulturní hegemonii vládnoucích vrstev. Kulturní politika je nástrojem, který napomáhá internalizaci neoliberální ideologie do myslí obyčejných lidí.

Snaha ovládnout subjektivitu lidí ideologií elit může nést v kritické teorii různá označení od Gramsciho (1971) morálního a intelektuálního vedení ke kulturní hegemonii, přes koncept governmentality Michela Foucaulta (např. 2009) či symbolickou moc Pierra Bourdieu (1991) po kulturní politiku Loïca Wacquanta (zejména 2009, 2022, 2023). V našem článku se přikláníme k terminologii posledně jmenovaného vzhledem k tomu, že ze jmenovaných autorů věnuje největší pozornost jak strategiím, tak dopadům kulturní politiky na sociální oblast a potažmo tedy i na sociální práci. Kulturní politika slouží i k prosazování „reform“ v ekonomické politice, když oslavuje prosazování idejí volného trhu do všech oblastí lidských životů, deregulaci ochrany zaměstnaných, ekologických standardů či nezodpovědného finančního sektoru anebo když se snaží do veřejného prostoru vnutit ideu, že je v zájmu většiny zprivatizovat její veřejný majetek do soukromých rukou.

Kulturní politika může dodávat falešnou legitimitu politickým opatřením, která působí proti zájmům většiny lidí, která slouží elitám a která jsou nespravedlivá či opresivní. Odborná literatura sociální práce a politiky napříč různými zeměmi přináší důkazy, jak je veřejné

mínění úspěšně formováno v neprospěch principů solidarity a ve prospěch meritokratické ideologie zpochybňující vliv nerovných příležitostí na chudobu lidí (např. Jensen, Tyler, 2015; Hills, 2015). V Česku je dle šetření *Centra pro výzkum veřejného mínění* zřetelná poměrně silná podpora role státu v sociálním zabezpečení lidí (52 %), přičemž podobná proporce tuto podporu vnímá jako nedostatečnou (51 %), ale zároveň existuje 34 % lidí, kteří jsou ohledně role státu v sociálním zabezpečení na vážkách, 19 % lidí, kteří by pomoc státu omezili, a 41 % obyvatel se domnívá, že je sociální systém většinou uživatelů zneužíván (Červenka, 2024). Zejména posledně jmenovaný názor byl opakovaně politiky využíván při ospravedlňování zavedení tzv. superdávky.

Podpora neoliberální ideologie je cíleně realizována prostřednictvím řady tzv. symbolických specialistů, což jsou politici, média, pravicové think-tanky, vědci, vzdělavatelé, byrokraté, profesionálové na prosazování pořádku, propagandisté či umělci, kteří spolu vzájemně spolupracují a spoluvytvářejí dominující diskursy (Wacquant, 2022). Symboličtí specialisté jsou tedy významní spoluvůdci kulturní politiky, kteří ve veřejném diskursu spoluprodukuji „zdravý rozum“ deformující představy veřejnosti o chudých, o příčinách chudoby, o funkčních strategiích, jak lze chudobu řešit, či o reálné funkčnosti neoliberálních řešení sociálních problémů. Wacquantovy (2009; 2022; 2023) texty ukazují na důkazech řadu rozmanitých strategií využívaných symbolickými specialisty k ovládnutí mysli lidí. Jednou z nich je mlčení, kdy mohou být nepohodlná témata vyjímána z veřejné debaty. Ve veřejných diskurzech USA, Francie nebo Velké Británie při argumentaci ve prospěch neoliberálních reforem například nezaznívaly statistiky dokládající klesající počet příjemců dávek, vysokou míru zaměstnanosti chudých v prekarizovaných zaměstnáních, krátkodobé trvání nezaměstnanosti většiny chudých, rostoucí chudobu a vysoký podíl dětí mezi chudými, statistická data o strukturálních příčinách problémů lidí, informace o kriminalitě bílých límečků, o porušování pracovního práva ze strany zaměstnavatelů, o privilegiích bohatých či vysokých nákladech trestní politiky. K aktivní podpoře neoliberálních reforem v uvedených třech zemích přispívaly dezinformace či misinformace ze strany politiků a dalších symbolických specialistů, jejichž cílem bylo šíření nepravdivých tvrzení o kriminalitě, chudobě a chudých, o nefunkčních solidárních řešeních a naopak funkčních neoliberálních řešeních. Jinou strategií kulturní politiky je hierarchická kategorizace lidí na „slušné“ a „jiné“, jejímž cílem je narušit solidaritu s chudými. Tato strategie „rozděl a panuj“ postavená na vyvolávání vzájemného nepřátelství mezi různými skupinami podřízených lidí velmi účinně odklání pozornost od privilegií mocenských elit. K získání podpory většinové populace jsou využívány nejrůznější mobilizační strategie, jako například rozdmýchávání morální paniky prostřednictvím dramatizace a zveličování jevů, které vyvolávají v populacích strach. Wacquant věnuje největší pozornost dramatizaci kriminality, která přes reálný výrazný pokles, byla informačními specialisty emočně prezentována metaforami války, konce civilizace, pekla či nemoci. Podobně může být morální panika vyvolávána vůči lidem pobírajícím sociální dávky, migrantům, etnickým či rasovým menšinám. Mobilizace lidí k podpoře neoliberálních reforem může podle Wacquanta probíhat i na základě společné identity založené na rase/etniku, na občanství či vlastenectví anebo na potřebě prosazovat mužnou autoritu spojovanou s větší přísností vůči tzv. neoliberálním delikventům.

Kulturní politika může být evidentně postavena na manipulacích s veřejným míněním. V našem článku upozorňujeme, že zdrojem dezinformací a misinformací nemusí být jen podvrtné živly pracující pro zahraniční mocnosti, ale také aktéři, které označujeme jako symbolické specialisty, u nichž je *a priori* předpokládáno, že nebudou prezentovat zavádějící a nepravdivé informace. Jedním z takových symbolických specialistů, kteří mohou ovlivňovat kontexty výkonu sociální práce, jsou myšlenkové trusty označované jako think tanky.

Vymezení think tanků

Nejprve je třeba explicitně definovat, co je to think tank. Ani to není vůbec jednoduchý úkol, jak uznává i autor prozatím nejpreciznější analýzy think tanků Thomas Medvetz v knize *Think Tanks in America* (2012). Podle něj lze think tanky nejlépe popsat skrze jejich odlišnost od zavedenějších institucí, tedy skrze to, co nejsou. Nejsou to univerzity, nejsou to politické strany, nelze je ztotožňovat s konkrétními byznysmeny či korporacemi ani médii. Medvetz také rozporuje definice postavené na tom, že vlastností think tanků je jejich formální nezávislost na politických, byrokratických, tržních, akademických a mediálních institucích (např. Schneider, 2002; Stone 1996) a že se jedná o producenty politicky nezávislého, racionálního a vědeckého výzkumu. Vzhledem k tomu, že think tanky od těchto institucí shromažďují nejrozumnější zdroje včetně akademického, politického, ekonomického, sociálního a mediálního kapitálu, které zajišťují jejich přežití, mají silně omezenou schopnost zpochybňovat nevyslovené premisy politické debaty, klást originální otázky a nabízet politické recepty, které jsou v rozporu se zájmy jejich finančních dárců, navázaných politiků či spolupracujících mediálních institucí. Zároveň se ale musí vyhýbat zdání naprosté závislosti na některém z těchto aktérů, aby nebyla jejich vzájemná spojitost či přímo závislost příliš viditelná a napadnutelná. K udržení legitimacy prosazovaných idejí je třeba udržet si image nezávislosti a ideologické nestrannosti (podobně viz Smith, Marden, 2008). Součástí identity think tanků je tak „žonglovací akt“ mezi závislostí a nezávislostí vůči navázaným ekonomickým, politickým, mediálním a akademickým aktérům.

Realita think tanků je podle Medvetze tak komplikovaná a nejednoznačná, že je nelze zkoumat jako organizace nového typu, ale je třeba je chápat spíše „jako konstitutivně nejasnou síť organizací, které jsou samy vnitřně rozděleny protichůdnou logikou akademické, politické, ekonomické a mediální produkce“ (2012:30). Charakterizuje je jako „hybridní subprostor produkce znalostí, jenž se nedávno objevil ve Spojených státech na křižovatce akademické, politické, ekonomické a mediální oblasti“ (2012:30). Think tank je zčásti akademické výzkumné centrum, zčásti technokratická agentura, zčásti advokační skupina, zčásti PR agentura a zčásti lobbistická organizace. Po finanční stránce spoléhají na dary soukromých nadací, vládních agentur, aktivistických sítí a obchodních korporací, zároveň k získání této finanční podpory potřebují veřejné uznání ze strany politiků, vlády a médií, kterého dosahují propojením s univerzitami, které školí a rekrutují personál think tanků a politiků, a dodávají své know how, aby pak mohly být produkované znalosti distribuovány pod zdáním objektivitu do médií, k navázaným politikům a obecně do veřejného prostoru. Zejména konzervativní a centristické think tanky mezi sebou vytváří propojené sítě, mezi nimiž cirkulují experti ze všech čtyř oblastí, prosazující konkrétní politické ideje (Miller-Cribbs a kol., 2010; Salas-Porass, 2018).

V souvislosti s výše popsaným žonglováním mezi závislostí a nezávislostí musí think tanky deklarovat spojitost s akademickou sférou skrze prohlášení o dodržování vědeckých standardů v rámci prováděných výzkumů, ale zároveň se od ní distancují skrze důraz na praktické politické využití jejich výzkumu. Musí deklarovat spojitost s ekonomickou sférou, aby bylo jasné, že budou produkovat znalosti požadované donátory, ale zároveň musí přesvědčit veřejnost o své vědecké objektivitě a nezávislosti na penězích těchto donátorů. Podobně musí respektovat politické zakázky včetně dodržení diskursu, ale musí se jevit jako politicky nezávislé, v čemž jim opět pomáhá deklarace vědecké serióznosti. A konečně potřebují prezentovat své propojení s mediálním světem, aby byly lákavější pro potenciální zadavatele, ale zároveň si musí zachovat obraz nezávislých expertů (Bruce, 2020; Medvetz, 2012).

Prostor think tanků, a to nejen v USA, postupně ovládla konzervativní pravice prosazující neoliberální ideologii volného trhu (Medvetz, 2012; Miller-Cribbs a kol. 2010; Salas-Porass, 2018; Smith, Marden, 2008). Ta se v USA – kolébce think tanků - od 70. let začala mobilizovat proti daním a regulacím New Dealu s cílem vytvořit „kontrainteligenci“, která poskytne zásobárnu analýz a podnětů v boji proti liberálnímu sociálnímu státu (Medvetz,

2012; O'Connor, 2008). Filantropové z řad bohatých přeměrovali své peníze do think tanků, které prosazovaly jejich zájmy, jako byli například *Heritage Foundation* či *Cato Institute*. Také došlo k jejich propojení s Republikánskou stranou a federální vládou, což jim poskytlo relativní svobodu od státní represe, zatímco například progresivní think tank *Institute for Policy Studies* musel vést finančně a časově náročné právní spory s vládními orgány. K oslabení levicových think tanků přispěly také univerzity, které byly kritickými akademiky vnímány jako přívětivější prostředí pro výzkum než progresivní think tanky a zároveň rostoucí profesionalizace akademické práce limitovala možnosti občanské angažovanosti (Medvetz, 2012; Miller-Cribbs a kol., 2010; Salas-Porass, 2018). Úspěch pravicových think tanků tedy souvisel především s jejich schopnostmi získávat mocné spojení a šířit výsledky politického výzkumu „estrádním“ stylem. V think tanku se musí propojovat intelektuální zdatnost s politickou gramotností, schopností sebepropagace a podnikatelským umem. Medvetz (2012) k tomu využívá přiléhavou analogii, kdy varetní umělec svému představení tak dlouho a opakovaně tleská, až začnou tleskat i ostatní. Think tanky jsou tedy velmi důležitým aktivním aktérem kulturní politiky, což znamená, že mohou cíleně ovlivňovat diskurs k sociálním otázkám a jejich řešením (a tedy i sociální práce).

METODICKÉ UKOTVENÍ

K první části cíle, kterou je popsát rizikové aspekty vlivu pravicových think tanků v rámci kulturní neoliberální politiky vztahující se k sociální oblasti, byla použita technika otevřeného deskriptivního kódování odborných textů věnujících se kritické analýze think tanků.

Vzhledem k tomu, že odborná literatura sociální práce nevěnuje tématu think tanků na české ani mezinárodní úrovni příliš pozornosti, museli jsme výzkumný korpus článků vytvářet prostřednictvím širší strategie výběru. Proto jsme ve třech nejvýznamnějších vydavatelstvích anglických článků k sociální práci (SAGE Journals; Taylor & Francis, Oxford Academic), které zaštiťují výhradně renomované časopisy většinou indexované ve Web of Science či ve Scopusu, v rámci rozšířeného vyhledávání zadali klíčové slovo „think tank“ doprovázené booleovským operátorem AND s termíny „social work“, „social policy“, „cultural policy“, které byly vzájemně propojeny operátorem OR. Vyhledávání jsme časově neohraničovali. Nalezli jsme 47 textů, které jsme všechny přečetli a podrobili otevřenému deskriptivnímu kódování. Zároveň jsme výzkumný soubor doplnili prostřednictvím techniky „sněhové koule“, kdy jsme do souboru zařadili i relevantní další texty, na které nalezené články odkazovaly. Takto jsme se dostali především k významným knižním zdrojům, kterým byly knihy Medvetze (2012) a Pecka (2010). Součástí výzkumného souboru byly i texty Wacquanta, které naše výzkumné šetření iniciovaly.

Technika deskriptivního kódování se mimo jiné využívá u teoretického výzkumu zaměřeného na induktivní tvorbu jednoduchých typologií, které mají v rámci počátečního rozvoje nějaké teorie pojmenovat a charakterizovat základní témata přítomná v jejím obsahu (Saldaña, 2016). Protože náš článek v česko-slovenském kontextu sociální práce vnímáme jako výzvu k započetí zkoumání vlivu think tanků na výkon sociální práce, využíváme k argumentaci pro započetí takového výzkumu právě kategorizaci rizikových aspektů vlivu. Naše položená výzkumná otázka zněla: Jaké rizikové aspekty vlivu pravicových think tanků v rámci kulturní neoliberální politiky vztahující se k sociální oblasti jsou diskutovány v odborné literatuře? Limity validity první části výzkumu mohou být dány strategií volby výzkumného souboru, kdy zvolená klíčová slova či zúžení volby časopisů na tři databáze mohlo vést k opominutí tematicky zásadního textu či knihy. Zaměření pouze na pravicové think tanky samozřejmě vylučuje nalezení rizikových aspektů pro levicové či centristické think tanky. Toto riziko výzkumu jsme ošetřili tím, že jsme v úvodu jasně deklarovali naši pozicionalitu v kritické teorii neoliberalismu. Reliabilitu výzkumných zjištění prostřednictvím kódování jsme se pokusili zvýšit zapojením všech tří autorů zpracování výsledků a naší vzájemnou diskuzí.

Ve vztahu ke druhé části cíle, kterou je navrhnout doporučení, jak na nalezené rizikové aspekty v rámci profese sociální práce reagovat, jsme využili induktivní usuzování (*inductive reasoning*). To umožňuje formulovat obecnější závěry a návrhy na základě analyticky identifikovaných kategorií, aniž by byla doporučení předem stanovena teoretickými předpoklady (Charmaz, 2014). Navržená doporučení proto vycházejí z logické interpretace jednotlivých rizikových aspektů identifikovaných v odborné literatuře a představují jejich zobecnění pro potřeby praxe sociální práce (Social, 2024). Pro zvýšení srozumitelnosti a zasazení doporučení do domácího kontextu a praxe sociální práce jsou jednotlivá doporučení doplněna ilustrativními příklady z České republiky, které však nepředstavují součást analyzovaného výzkumného korpusu ani podklad pro formulaci doporučení. Uváděné příklady byly dohledávány přes Google a ve výročních zprávách vybraných českých pravicových think tanků. Limitem tohoto postupu je skutečnost, že formulace doporučení je založena na interpretačním úsudku výzkumníků, a může proto být při odlišném interpretačním rámci formulována odlišně (Charmaz, 2014).

Při realizaci výzkumu byly respektovány zásady publikační etiky doporučené COPE (*Committee on Publication Ethics*). Protože výzkum nepracoval s lidskými účastníky ani s jejich osobními údaji, nevyžadoval informovaný souhlas ani schválení etickou komisí. Názvy think tanků, jejich veřejná vyjádření ani informace o veřejně komunikované podpoře ze strany jejich finančních podporovatelů nebyly anonymizovány, neboť se jednalo o veřejně dostupné informace vztahující se k veřejně působícím subjektům, anebo o informace převzaté z odborných zahraničních textů. Tento postup byl před publikací ověřen právním stanoviskem, které neshledalo právní důvody pro anonymizaci.

VÝZKUMNÁ ZJIŠTĚNÍ – RIZIKOVÉ ASPEKTY VLIVU PRAVICOVÝCH THINK TANKŮ V RÁMCI KULTURNÍ NEOLIBERÁLNÍ POLITIKY VZTAHUJÍCÍ SE K SOCIÁLNÍ OBLASTI

Pravicové think tanky mohou být využívány ze strany ekonomických elit pro podporu jejich ekonomických zájmů

Nezbytnou podmínkou pro udržení moci ekonomických elit je uznání legitimacy jejich bohatství a způsobu jeho nabývání v očích většinové společnosti. To může být problém, pokud jsou společenské nerovnosti vysoké a pokud se většinovou společností šíří ideje podporující rovnost, solidaritu a redistribuci od bohatých k chudým a na nich postavené sociální spravedlnosti. Ke zpochybnění těchto idejí a k podpoře zájmů ekonomických elit lze velmi dobře využít právě pravicové think tanky.

Vlastně samotný vznik pravicových think tanků byl vyvolán snahou oživit klasický ekonomický liberalismus a zachránit svět před kolektivistickou solidární politikou britského ekonoma Johna Maynarda Keynese (O'Connor, 2008; Peck, 2010) – tedy před politikou, která dala vzniknout poválečnému sociálnímu státu a moderní sociální práci. Zakládání prvních pravicových think tanků bylo spojeno se jménem britského podnikatele, stoupence Hayeka a pravidelného účastníka setkání *Mont Pelerin Society* Antonyho Fishera, který zbohatl na průmyslovém chovu kuřat. Ten spolu s americkým finančníkem z Wall Street, budoucím ředitelem CIA a aktivistou Republikánské strany Williamem Caseym založil v New Yorku v roce 1977 první konzervativní think tank *International Center for Economic Policy Studies* (dnes známý jako *Manhattan Institute*), jehož deklarovaným cílem bylo „vybudovat silnou kontrainteligenci, která by poskytla zásobárnu nápadů a analýz sloužících v boji o politickou moc“ (O'Connor, 2008:345). Ten měl vytvářet aliance mezi konzervativními byznysmeny celého světa, nadacemi, vědci a spisovateli pro boj proti socialisticko-etatisticko-kolektivistické ortodoxii. Válka idejí byla vyhlášena zejména progresivním vědcům, vysokoškolským profesorům, právníkům, urbanistům, **sociálním pracovníkům**, pedagogům, programovým úředníkům nadací, novinářům a vládním úředníkům, kteří zpochybňovali ideje

volného trhu, privatizace veřejného vlastnictví nebo daňových úlev pro bohaté korporace, a naopak podporovali silný veřejný sektor a stát včetně solidárního a dostupného systému sociálního zabezpečení (Peck, 2010). Tematickou pozornost tento think tank věnoval reformě sociálního zabezpečení, policejní práci, školské politice, rasovým vztahům, restrukturalizaci místní samosprávy či kultuře. Tento a další vznikající konzervativní think tanky byly ve své válce idejí natolik úspěšné, že se jim podařilo nastolit to, čemu dnes říkáme neoliberalismus, jako globální světový řád (O'Connor, 2008; Peck, 2010).

Rizikovým důsledkem propojení boháčů a think tanků je, že začnou dominovat ideje, jejichž šíření je nejlépe zaplacené. Problém vazby mezi bohatstvím a činností think tanků zesiluje jejich veřejná sebe prezentace, kdy samy sebe označují za apolitické, racionální a antiideologické hlasy zdravého rozumu či kritického myšlení. Reálně jsou ale pod touto ostentativní neutrální fasádou prosazovány zájmy elit ekonomického, politického a mediálního světa a hodnoty posilující jejich privilegia (viz např. Akers, 2013; Clarke, Newman, 2012; Haughton, Allmendinger, 2016; Olmedo, Santa Cruz Grau, 2013; Smith, Marden, 2008). Například v Česku patří mezi miliardáře, kteří platí za šíření konzervativních hodnot, fosilní podnikatel Pavel Tykač, který spolu se zbrojařským miliardářem René Holečkem podporuje konzervativní vzdělávací think tank *CEVRO Univerzitu*, personálně propojenou s ODS, částkou dosahující jedné miliardy korun (CEVRO, 2023). Svou finanční podporu odůvodňuje záměrem „odsvinit“ univerzitu od levicovosti a ideologie, a naopak prosadit racionálně pojatou výuku (Kubátová, 2024). Vedle toho převzal po zesnulém nejbohatším miliardáři Česka Petru Kellnerovi sponzorství think tanku *Institutu Václava Klause* (Kubátová, 2024), který se mimo jiné vymezuje proti „kolektivismu“ a „hypertrofii tzv. lidských práv“ (Institut, n.d.). Nadace PPF rodiny Kellnerových podporuje letní školu ultrakonzervativního křesťanského think tanku *Občanský institut* (Nadace PPF, 2025), „seznamujícího českou veřejnost s nesocialistickými a nekolektivistickými myšlenkovými proudy“ (Občanský, 2016), přičemž stejný institut podle Wikipedie (n.d. a, b, odkaz na konkrétní zdroj této informace ale Wikipedie neuvádí) v minulosti podporovali miliardáři Martin Roman a Tomáš Chrenek. Je příznačné, že aby si tyto think tanky zachovaly image nezávislosti, tak řada z nich veřejně neuvádí své sponzory.

V prosazování neoliberální ideologie zaznamenávají think tanky velký úspěch, protože se jim daří vytvářet nevědomost (Slater, 2011) a maskovat sobecké zájmy těchto elit a prezentovat je jako veřejný zájem (Parrilla, Almiron, Xifra, 2015; Smith, Marden, 2008). Think tankům se zásadním způsobem podařilo přispět k legitimaci nového společenského řádu, který přerozděluje moc a bohatství k elitám na úkor většiny (Peck, 2010; Peck, 2015).

V ekonomické oblasti prosadily dohody o volném obchodu, deregulace, privatizace, daňové úlevy pro velké korporace (O'Connor, 2008; Parrilla, Almiron, Xifra, 2015). V sociální oblasti po celém světě podporovaly finanční škrtky na dávky i služby, delegitimovaly principy solidarity a spravedlnosti, a pomohly přesměrovat veřejnou pozornost na osobní nezodpovědnost chudých jako příčinu sociálních problémů (O'Connor, 2008; Peck, 2010; Salas-Porras, 2018; Smith, Marden, 2008). Pomohly vyvolat morální paniku z kriminality a legitimovat mýtus „teorie rozbitých oken“, který umožnil kriminalizaci chudoby (Slater, 2011; Wacquant, 2014). Byly klíčovým aktérem zachování neoliberálního *status quo*, které bylo ohroženo po globální finanční krizi z roku 2008 snahami oživit keynesiánské politiky (Salas-Porras, 2018). Podařilo se jim totiž předefinovat příčinu veřejného zadlužení z nezodpovědnosti chamtivého bankovního sektoru na problém vysokých veřejných výdajů, i když byla kauzalita mezi škrtky a nastartováním ekonomiky opakovaně vyvrácena (Clarke, Newman, 2012; Parrilla, Almiron, Xifra, 2015).

Z provedené analýzy tedy vyplývá, že konzervativní think tanky jsou významným ale současně značně latentním aktérem šířených dezinformací a misinformací ovlivňujících formování veřejných politik. Zároveň zásadně ovlivňují veřejné mínění, jehož podpora je pro

sociální politiku a sociální práci zásadní. Ovlivňují i hodnoty a postoje samotných sociálních pracovníků, které v případě nerozpoznání dezinformačního působení think tanků nemohou zůstat nedotčeny a v důsledku poškozovat klienty moralizováním, odsuzováním či odmítáním pomoci.

Think tanky ohrožují autonomii vědeckého výzkumu

Protože žijeme v „evidence-based“ době respektive v časech, kdy je v seriózních debatách nejen v sociální práci požadováno podkládat tvrzení empirickými důkazy, je třeba takové důkazy také obstarávat. Politici, média či byznysmeni mají prostředky i na to, aby si realizaci výzkumů, které jim potřebné empirické důkazy zajistí, zaplatili. Nebylo by problémem, pokud by jejich poptávku zajišťovaly think tanky, ale problémem je, pokud jsou takové empirické důkazy zajišťovány účelově, aby podpořily záměry zadavatele – například neoliberální sociální reformy založené na sociálních škrtech a úsporách. Autonomie vědeckého bádání může být v těchto případech zpochybněna jak v rámci samotného procesu výzkumu, tak ve validitě jeho výsledku, který je předem determinován formulací zakázky.

Z Medvetzovy (2012) analýzy vyplývá, že formulace výzkumných zakázek ze strany politiků mnohdy předem implikují viníka, zvolená řešení i ukazatele úspěšnosti. To dokládá na příkladu zákona v USA o osobní odpovědnosti a sladění pracovních příležitostí z roku 1996 (*Personal Responsibility and Work Opportunity Reconciliation Act*), který prosadil prezident Bill Clinton. Ten byl sice zvolen za Demokratickou stranu, ale v současné době je hodnocen jako jeden z klíčových premiantů neoliberální politiky prosazující zájmy korporací a válku proti chudým (Daniel, 2025; Medvetz, 2012; Wacquant, 2009). Schválení daného zákona předcházela řada výzkumných zakázek zadávaná think tankům, aby politici získali pro reformy oporu ve vědeckých datech. Problémem těchto zakázek bylo, že diskursivní posun v chápání sociální péče od *welfare* k *workfare*, ke kterému došlo již za Reagana v 80. letech, předdefinoval používaný jazyk výzkumu, a tím i výzkumné metody a výsledky. Pokud začalo být sociální zabezpečení diskutováno nikoliv v diskursu sociální ochrany ohrožených, ale v diskursu vysokých fiskálních nákladů, zneužívání dávek a osobní nezodpovědnosti chudých v oblasti práce i rodiny, implikovalo to logicky i individualistická řešení, která výzkumná zjištění think tanků navrhovala. Naopak strukturální příčiny chudoby byly ve výzkumech přehlíženy. Nezávislé instituce by se proti takové vědecky nekorektní zakázce pravděpodobně ozvaly, ale think tanky (a to nejen pravicové), které jsou finančně závislé na zakázkách, musí zadavatele poslouchat, aby finančně přežily. Think tanky, jejichž charakteristikou je akceptovat pravidla nastavená donátory a politiky, reformy legitimovaly, a dodaly jim punc vědecké autority.

Medvetz (2012) upozorňuje na některá další metodická pochybení, kterých se „vědci“ ve službách think tanků dopouští. Patří mezi ně výše zmíněný metodický individualismus ignorující opresivní sociální struktury a kontexty, americký provincialismus přehlízející podobné změny i v jiných zemích, elitářství výzkumů zaměřeného pouze na perspektivu elit, a nikoliv běžných občanů, a ahistorismus vyčleňující některá politická řešení z předchozího historického vývoje. Olmedo a Santa Cruz Grau (2013) si v rámci analýzy španělského neoliberálního think tanku FAES všímají také argumentačních nedostatků postavených na axiomech, stereotypech, dichotomickém myšlení, neprokázaných analogiích a korelacích. Asi nejznámějším příkladem zosobňujícím tyto chyby je kniha průběžného zaměstnance tří pravicových think tanků (*Manhattan Institute, Heritage Foundation, American Enterprise Institute*) Charlese Murrayho *Losing Ground* z roku 1984, která za příčinu chudoby v USA označuje programy pro chudé a navrhuje jejich totální zrušení (Murray, 1998). Ta byla zejména z akademické půdy ostře kritizována za řadu metodologických, logických a empirických nedostatků (např. Medvetz, 2012; Miller-Cribbs a kol., 2010; O'Connor, 2008; Wacquant, 2022), zatímco politici, byznysmeni a novináři z ní byli nadšení.

Fungování think tanků začalo zacházet tak daleko, že za výzkum jsou někdy vydávány jen tvrzení bez opory v empirických důkazech. Ta mohou mít podobu krátkých tiskových zpráv, webových memorand či přednášek, které mají primárně působit na emoce publika (Medvetz, 2012; Miller-Cribbs a kol., 2010; Olmedo, Santa Cruz Grau, 2013). Think tanky po celém světě tak redefinovaly pojem „výzkum“ do zcela odlišného až protikladného smyslu původního slova (Bruce, 2020; McDonald, 2014; Slater, 2011).

Charakteristikou úspěšného think tank „vědce“ se stává ochota přizpůsobit práci požadavkům politiků (výsledky „výzkumu“ musí podpořit plánované reformy), byznysmenů („výzkum“ musí podpořit zájmy mocenských elit) či novinářů (stručnost „výzkumu“). Výměnou za to tito „vědci“ získali politické uznání a bylo jim ze strany politiků a médií nasloucháno, aniž by nutně byli experty (Bruce, 2020; Smith, Marden, 2008). Podle Medvetze (2012) či Smitha a Marden (2008) z australského prostředí se jedná o všestranně výhodný kontrakt. Držitelé ekonomického kapitálu mohou díky politickým výzkumům vkládat do debaty své hlasy prostřednictvím zastoupení „vědců“, což jim umožňuje prezentovat jejich ideje nikoliv jako sobecká tvrzení, ale jako racionální a objektivní vědecké argumenty. Podobně politici mají „objektivní“ a „racionální“ argumenty pro zamýšlená politická řešení. Novinářům „vědecké“ výstupy think tanků poskytují zdánlivě objektivní a zároveň stručné informace i prezentéry ve veřejných debatách a šetří jim čas, který by jinak museli věnovat pracné investigaci. A think tank „vědci“ získávají veřejné uznání.

Autonomie vědy je ohrožena v trojím smyslu - za prvé latentní účelovostí vědeckých zjištění, za druhé metodickými pochybeními s dopady na validitu výzkumů a za třetí znehodnocením samotného pojmu „věda“. Protože sociální práce je také věda a měla by být postavena na vědeckých poznatcích vztahujících se k příčinám sociálních problémů i k jejich funkčním řešením, tak ohrožení validity takových vědeckých poznatků může mít zásadní důsledky pro naplňování její role při prosazování sociální spravedlnosti.

Think tanky přispěly k vyloučení alternativních (pro-sociálních) diskursů z veřejné diskuze o sociálních problémech

Důsledkem výše popsaného fungování think tanků je podřízení vědy a výzkumu pravidlům politické, ekonomické a mediální oblasti, kdy jsou určité formy odbornosti vnímány jako relevantní, zatímco jiné jsou marginalizovány. Nebezpečí think tanků nespočívá v tom, jaké ideje prosazují, ale v jejich úsilí upřít právo prosazovat vlastní ideje alternativním skupinám. Podařilo se jim totiž natolik absolutisticky ovládnout hodnotový rámec a veřejný jazyk, že názory zpochybňující tento hodnotový rámec jsou automaticky rámovány jako subjektivní, iracionální, neudržitelné (Smith, Marden, 2008). K dosažení hegemonie nemusí být neoliberalismus milován, postačí mu nemít vážného rivala (Leys, 1990; Slater, 2011). Vědci, upozorňující na alternativní diskursy k neoliberalismu (např. ti, kteří zkoumají i strukturální příčiny sociálních problémů, či prokazují účinnost kolektivních řešení), mohou být znevýhodněni přístupem k finančním zdrojům, politickému uznání i mediální prezentaci. Jakékoli zpochybnění parametrů debaty zarámované do kombinace tržního fundamentalismu a sociálního konzervatismu začalo být dehonestováno jako utopická ideologie (Smith, Marden, 2008) či v českém prostředí jako komunistické (Šitera, 2021). Například výše zmíněný miliardář Tykač avizuje odideologizování vzdělávání (Kubátová, 2024), *CEVRO Univerzita* výuku kritického myšlení (CEVRO, 2023) a *Institut Václava Klause* chce bránit společnost proti „módním ideologiím“ a starým „kolektivistickým idejím“ (Institut, n.d.). Růst think tanků sehrává klíčovou roli ve vylučování autonomních vědců, kteří nepřijali neoliberální ideologii, z veřejné diskuze. To je i důvodem, proč tento diskurs převládá nejenom u konzervativních think tanků, ale proč na něj přistoupili i ty, které jsou považovány za centristické. Potřebují přežít. Kdo se chce účastnit politických debat, musí se stále více

přizpůsobovat pravidlům prostoru určeného think tanky (Medvetz, 2012). To má ale dalekosáhlé důsledky pro společnost jako celek.

Pokud má být posláním sociální práce prosazování lidských práv a sociální spravedlnosti (IFSW, 2018), pak se naplňování tohoto poslání může stávat problematickým v dominujícím diskursu, který marginalizuje či přímo diskvalifikuje výzkumy, teorii či praxi založené na kritické reflexi stávajícího společenského fungování.

NÁVRH DOPORUČENÍ, JAK NA NALEZENÉ RIZIKOVÉ ASPEKTY V RÁMCI SOCIÁLNÍ PRÁCE REAGOVAT

Riziko: Pravicové a konzervativní think tanky mohou být využívány ze strany ekonomických elit pro podporu jejich ekonomických zájmů

Ovlivňování společenského diskursu ve prospěch mocenských elit může ve společnosti vyvolávat asociální atmosféru nepřátelskou pro sociální práci. Proto je nezbytné, aby sociální pracovníci rozuměli mocenským zájmům a strategiím formujícím tento diskurs. Prakticky to znamená klást jak v rámci vzdělávacího systému, tak v rámci individuálního vzdělávání důraz na poznatky z kritické sociologie, psychologie, antropologie, politické ekonomie či urbánních studií, které analyzují fungování neoliberalismu. Takové studium umožní porozumět současné neoliberální společnosti nikoliv jako výsledku přirozeného vývoje, ale jako důsledek konzervativní revoluce ekonomických elit, které se prostřednictvím svých peněz pumpovaných do pravicových think tanků rozhodly změnit společenské hodnoty. Pro sociální práci je proto podstatné monitorovat, jaké pravicové a konzervativní think tanky v dané zemi působí a s jakými byznysmeny a politiky jsou propojeny. Malou nápovědu v tomto směru poskytuje Šitera (2021), který upozorňuje na robustní think tank síť vybudovanou spoluprací pravicových stran, některých akademických pracovišť a *Národní ekonomické rady vlády*, která pod hlavičkou odbornosti a nezávislosti zastupovala zájmy soukromého byznysu. V rámci vědy a výzkumu v oblasti sociální práce by měla být věnována pozornost analýze výzkumné, mediální a lobbistické činnosti těchto think tanků (zejména podpoře škrtů, úspor, privatizací, zpoplatňování veřejných služeb, zpochybňování lidských práv) a šíření varovných poznatků mezi odbornou veřejností. Veřejné odkrývání skrytých zájmů ale nestačí, protože šířené dezinformace a misinformace by měly být uváděny na pravou míru. To znamená, že by výzkumnice a výzkumníci v sociálních vědách měli realizovat vlastní výzkumy, jejichž výsledky by měli šířit nejen mezi odbornou veřejností, ale i mezi širokou veřejností. Odpovědnost vědecké obce, ale i kriticky orientovaných sociálních pracovníků tak nevztahujeme jen k výzkumu a odborným publikacím, ale také k veřejné publicitě. Součástí oborové odpovědnosti by mělo být i publikování v neoborných periodících, v masmédiích i v rámci sociálních sítí.

Riziko: Think tanky ohrožují autonomii vědeckého výzkumu

Kvalitní sociální práce se neobejde bez vědy a výzkumu, ale musí být naplněna podmínka serióznosti takového výzkumu. Pokud fungování pravicových think tanků devalvuje to, čemu jsme zvyklí rozumět pod pojmy věda a výzkum, pak je třeba začít navracet těmto pojmům původní význam, a to nejen vlastním seriózním výzkumem, ale také naplňováním *watch dog* role. To je úkol zejména pro akademickou obec a sociální vědkyně a vědce v oboru sociální práce, jejichž nedílnou součástí práce by mělo být hlídat a v případě potřeby veřejně zpochybňovat vědeckou kvalitu výzkumné práce produkované pravicovými think tanky. Protože součástí deformace reality je i veřejná prezentace výzkumných zjištění think tanků v médiích, mělo by být součástí *watch dog* role také monitoring, jaké expertky a experty si think tanky najímají pro vystupování v médiích. To je velmi podstatné, protože řada „vědců“ prezentovaných médii jako nezávislí experti je propojena s konkrétními think tanky. Problémem v tomto případě není obsah jejich tvrzení, ale iluze nezávislosti těchto expertů.

Nedílnou odpovědností všech profesních aktérů v sociální práci je kriticky sledovat zdroje a vědeckou hodnotu šířených informací.

Riziko: Think tanky přispěly k vyloučení alternativních (pro-sociálních) diskursů z veřejné diskuze o sociálních problémech

Formulovat doporučení pro sociální práci k tomuto poslednímu rizikovému vlivu pravicových think tanků je nejnáročnější. Naším úkolem je totiž navrhnout, jak z pozice marginalizovaných subjektů, jejichž tvrzení mohou být dominujícím diskursem znehodnocována jako ideologická, progresivistická, kolektivistická, subjektivistická či dokonce dezinformační, konspirační nebo komunistická, měnit společenské klima. Pokusíme se nastínit alespoň první krok takového postupu, aby naše doporučení vyzněla alespoň trochu realisticky. Tím by mohlo být začít měnit hodnotové klima v rámci profese sociální práce, abychom získali zpátky kontrolu nad hodnotami sociální práce. I ty se jeví zasažené profesní filozofií fatální individuální odpovědnosti klientů za jejich situace, obviňováním klientů za jejich problémy, přehlížením strukturálních příčin sociálních problémů klientů či přenášením odpovědnosti za řešení těchto strukturálně vzniklých problémů na klienty (z nedávné doby viz zjištění např. Bjelončíková, Gojová, 2024; Černá a kol. 2025). Prakticky to znamená vedle již výše uvedených kroků hodnotově navazovat na kritickou tradici sociální práce (např. Jane Addams, Alici Salomon, Sylvii Pankhurst, Irenu Sendler) a na současné trendy kritické sociální práce, více než na dědictví porevolučních třiceti pěti let, které se jeví být až příliš zasaženo hodnotami individualismu a zásluhovosti. Protože zpochybňovat dominující diskurs neoliberalismu, který se usadil v myslech lidí jako přirozená danost bez alternativy, je profesně rizikové a psychicky vyčerpávající, je nezbytné budovat koalice podobně smýšlejících lidí z akademického prostředí, klientů a světa praxe jak z oblasti sociální práce, tak spřízněných oborů. Jako vzor v tom může sloužit mezinárodní síť *Social Work Action Network*. Naopak by bylo chybou soustředit se na úzké pojetí profesionalizace, protože bychom tím ztratili cenné spojení z oblasti výzkumu, praxe i mediální sféry (více viz Janebová, 2021). Vlastně to znamená převzít stejnou strategii, kterou již léta využívají pravicové think tanky.

Závěr

V tomto naordinovaném neoliberálním světě není pro většinu lidí jednoduché se zorientovat, protože neoliberální ideologie se jim skrze mnohdy neviditelné působení think tanků a dalších informačních specialistů dostává do myslí, aniž by si toho byli vědomi. To se významně týká i světa sociální práce, ať oblasti vzdělávání, praxe nebo řízení. Dostupnost nástrojů sociální práce (jako jsou finance na základní potřeby, dostupné bydlení, důstojné mzdy, dostatečná kapacita návazných služeb atd.) je nedílně spjata se sociální politikou, která je ale stále více diskutována neoliberálním prizmatem přílišné rozhazovačnosti sociálního státu a morální kritiky znevýhodněných. Tento text měl za cíl ukázat, jak se na tvorbě neoliberálního diskursu podílejí pravicové think tanky.

Realizace námi navržených doporučení se může odehrávat ve značně nepřátelském a mocensky asymetrickém prostředí. Fungování pravicových think tanků není v prostředí Česka takřka vůbec rozkryto, takže vlastně nevíme, jaký vliv na formování sociální politiky mají. Masivní finanční podpora českých miliardářů do některých z nich ale naznačuje, že v budoucnu budou disponovat silnou finanční výhodou. Naopak ti, kteří budou chtít provádět nezávislý výzkum, budou muset investovat velké množství energie do obstarávání zdrojů na jeho realizaci. Pokud se jim to podaří, mohou narazit na limity v rámci mediální prezentace výsledků. Zatímco think tanky mají vytvořené své mediální experty, kteří nutně nemusí produkovat data, tak tento luxus nezávislé vědkyně a vědci nemají. Snaha o návrat pro-

sociálního diskursu tak bude narážet na nedostatek financí, času i personálních zdrojů. A tyto limity mohou být pro sociální práci fatální.

Literatura

- AKERS, J. M. 2013. Making Markets: Think Tank Legislation and Private Property in Detroit. *Urban Geography*, 34(8), 1070–1095.
- BJELONČÍKOVÁ, M., GOJOVÁ, V. 2024. „Nebrat ty lidi jako ajcáky, který si za to můžou...“ – proč a jak může sociální práce využít vědění lidí s žitou zkušeností. *Sociální práce / Sociálna práca*, 24(3), 5–20.
- BOURDIEU, P. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- BROWN, W. 2018. Neoliberalism's Frankenstein: Authoritarian Freedom in Twenty-First Century „Democracies“. *Critical Times*, 1(1), 60–79.
- BRUCE, I. 2021. Influencing Education in New Zealand through Business Think Tank Advocacy: Creating Discourses of Deficit. *Discourse & Communication*, 15(1), 25–41.
- CEVRO Aréna. 2023. Až miliardu korun získá Vysoká škola CEVRO. Chce být univerzitou [online]. [23. 12. 2025]. Dostupné z: <https://www.cevro.cz/cevro-news/az-miliardu-korun-ziska-vysoka-skola-cevro-chce-byt-univerzitou>
- CHANCEL, L., PIKETTY, T. 2021. *Global Income Inequality, 1820–2020: The Persistence and Mutation of Extreme Inequality* [online]. Paris: World Inequality Lab. [8. 2. 2026]. Dostupné z: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://wid.world/document/longrunpaper/>
- CHARMAZ, K. 2024. *Constructing Grounded Theory*. London: SAGE Publications.
- CÍSAŘ, O., HRUBEŠ, M. 2016. Think Tanks and Policy Discourses. In: VESELÝ, A., NEKOLA, M., HEJZLAROVÁ, E. M. (Eds.). *Policy Analysis in the Czech Republic*. Bristol: Policy Press, 273–290.
- CLARKE, J., NEWMAN, J. 2012. The Alchemy of Austerity. *Critical Social Policy*, 32(3), 299–319.
- COOPER, M. 2017. *Family Values: Between Neoliberalism and the New Social Conservatism*. New York: Zone Books.
- ČERNÁ, E., STANKOVÁ, Z., VICHERKOVÁ, I., MENDLOVÁ, B. 2025. Vymístění rodin ze sociálního bydlení v projektu Rapid Re-Housing pohledem sociálních pracovníků. *Sociální práce / Sociálna práca*, 3(25), 61–76.
- ČERVENKA, J. 2024. *Názory české veřejnosti na sociální zabezpečení – podzim 2023* [online]. Praha: CVVM. [23. 12. 2025]. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ekonomicke/socialni-politika/5796-nazory-ceske-verejnosti-na-socialni-zabezpeceni-podzim-2023>
- DANIEL, J. R. 2024. Rewriting the Plan of the World: Peter Thiel's Messianic Rhetoric and the End of Progressive Neoliberalism. *Quarterly Journal of Speech*, 111(2), 272–295.
- DVOŘÁKOVÁ, V. 2012. *Rozkládání státu*. Praha: Universum.
- FOUCAULT, M. 2009b. *Zrození biopolitiky: Kurz na Collège de France (1978–1979)* (M. Senellart, Ed.). Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- GRAMSCI, A. 1971. *Selections from the Prison Notebooks*. New York: International Publishers.
- HARVEY, D. 2005. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- HARVEY, D. 2010. *The Enigma of Capital and the Crises of Capitalism*. London: Profile Books.
- HAUGHTON, G., ALLMENDINGER, P. 2016. Think Tanks and the Pressures for Planning Reform in England. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 34(8), 1676–1692.

- HILLS, J. 2015. *Good Times, Bad Times: The Welfare Myth of Them and Us*. Bristol: Policy Press.
- IFSW. 2018. *Global Social Work Statement of Ethical Principles* [online]. [23. 12. 2025]. Dostupné z: <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>
- Institut Václava Klause. n.d. *O institutu* [online]. [19. 11. 2025]. Dostupné z: <https://www.institutvk.cz/o-institutu>
- JANEBOVÁ, R. 2021. Otázka profesionalizace sociální práce: Sen o prestiži by měl být nahrazen závazkem k utlačovaným. *Sociální práce / Sociálna práca*, 21(2), 76–93.
- JENSEN, T., TYLER, I. 2015. ‘Benefits Broods’: The Cultural and Political Crafting of Anti-Welfare Commonsense. *Critical Social Policy*, 35(4), 470–491.
- JEZIERSKA, K., GIUSTI, S. 2021. Introduction: Travelling from West to East: Think Tank Model Adaptation to Central and Eastern Europe. *East European Politics and Societies and Cultures*, 35(3), 755–767.
- KELLER, J. 2010. *Tři sociální světy: Sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON.
- KLÁSKOVÁ, M., CÍSAŘ, O. 2021. Agents of Europeanization: Think Tanks Discussing the Refugee Crisis in the Czech Republic. *East European Politics and Societies and Cultures*, 35(3), 837–859.
- KLEIN, N. 2007. *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*. London: Allen Lane / Metropolitan Books.
- KUBÁTOVÁ, Z. 2024. *Jsem konzervativní člověk. A nebudu k vývoji společnosti mlčet, říká Tykač* [online]. [23. 12. 2025]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/ekonomika-byznys-rozhovory-jsem-konzervativni-clovek-a-nebudu-k-vyvoji-spolecnosti-mlcet-rika-tykac-266211>
- LEYS, C. 1990. *Still a Question of Hegemony*. London: New Left Review.
- LYOTARD, J. F. 1993. *O postmodernismu*. Praha: Filosofia.
- MCDONALD, L. 2014. *Think Tanks and the Media: How the Conservative Movement Gained Entry Into the Education Policy Arena*. London: Educational Policy.
- MEDVETZ, T. 2012. *Think Tanks in America*. Chicago: University of Chicago Press.
- MILLER-CRIBBS, J. E., CAGLE, B. E., NATALE, A. P., CUMMINGS, Z. 2010. Thinking about Think Tanks: Strategies for Progressive Social Work. *Journal of Policy Practice*, 9(3–4), 284–307.
- MONBIOT, G. 2016. Neoliberalism: The Deep Story that Lies Beneath Donald Trump’s Triumph [online]. The Guardian, 14 Nov. [23. 12. 2025]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/nov/14/neoliberalsim-donald-trump-george-monbiot>
- MURRAY, C. A. 1998. *Příliš mnoho dobra: Americká sociální politika 1950–1980*. Praha: SLON.
- NADACE PPF. 2025. Občanská letní škola 2025 [online]. [23. 12. 2025]. Dostupné z: https://nadaceppf.cz/projekt/obcanska-letni-skola-2025?utm_source=chatgpt.com
- OBČANSKÝ INSTITUT. 2016. *Stanovy spolku Občanský institut [výpis ve sbírce listin]* [online]. [23. 12. 2025]. Dostupné z: <https://or.justice.cz/ias/ui/vypis-sl-firma?subjektId=737181>
- O’CONNOR, A. 2008. The Privatized City: The Manhattan Institute, the Urban Crisis, and the Conservative Counterrevolution in New York. *Journal of Urban History*, 34(2), 333–353.
- OLMEDO, A., SANTA CRUZ GRAU, E. 2013. Neoliberalism, Policy Advocacy Networks and Think Tanks in the Spanish Educational Arena: The case of FAES. *Education Inquiry*, 4(3), 473–496.
- OXFAM INTERNATIONAL. 2024. *World’s Top 1% Own more Wealth than 95% of Humanity* [online]. [23. 12. 2025]. Dostupné z: <https://www.oxfam.org/en/press->

releases/worlds-top-1-own-more-wealth-95-humanity-shadow-global-oligarchy-hangs-over-un

PARRILLA, R., ALMIRON, N., XIFRA, J. 2015. Crisis and Interest: The Political Economy of Think Tanks during the Great Recession. *American Behavioral Scientist*, 60(3), 340–359.

PECK, J. 2010. *Constructions of Neoliberal Reason*. Oxford: Oxford University Press.

PECK, J. 2015. (Neo)Liberalism, Popular Media, and the Political Struggle for the Future of US Public Education. *European Journal of Communication*, 30(5), 587–603.

PECK, J., THEODORE, N., BRENNER, N. 2010. Postneoliberalism and its Malcontents. *Antipode*, 41(S1), 94–116.

PIKETTY, T. 2020. *Capital and Ideology*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.

POROBIĆ, N. 2023. *Commodifying War: The Political Economy of Disaster Capitalism in Ukraine and Beyond* [online]. WILPF. [23. 12. 2025]. Dostupné z:

<https://www.wilpf.org/commodifying-war-the-political-economy-of-disaster-capitalism-in-ukraine-and-beyond/>

RHODES, C., FLEMING, P. 2020. Forget Political Corporate Social Responsibility. *Organization*, 27(6), 943–951.

SALAS-PORRAS, A. 2018. American Think Tank Networks and Expert Debates around the Global Financial Crisis. *Policy and Society*, 37(2), 243–259.

SALDÁÑA, J. 2016. *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. London: Sage Publications.

SCHNEIDER, J. 2002. *Think-Tanks in Visegrad Countries*. Budapest: Center for Policy Studies, Central European University.

SLATER, T. 2011. From „Criminality“ to Marginality: Rioting against a Broken State. *Human Geography*, 4(3), 106–115.

SMITH, M., MARDEN, P. 2008. Conservative Think Tanks and Public Politics. *Australian Journal of Political Science*, 43(4), 699–717.

SOCIALWORK.INSTITUTE. 2024. *Nature of Social Work Research: Insights for Professionals* [online]. [23. 12. 2025]. Dostupné z:

<https://socialwork.institute/research/nature-of-social-work-research-insights/>

STEUER, M. 2025. Hijacking Democracy: Proposals on the Future of the EU in Czechia, Hungary, and Slovakia (2015–2022) [online]. *Politics and Governance*, 13. [8. 1. 2026].

Dostupné z: chrome-

extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfindmkaj/file:///C:/Users/Radka%20Janebov%C3%A1/Downloads/Hijacking_Democracy_Proposals_on_the_Future_of_the.pdf

STONE, D. 1996. *Capturing the Political Imagination: Think Tanks and the Policy Process*. London: Frank Cass.

ŠITERA, D. 2021. Exploring Neoliberal Resilience: The Transnational Politics of Austerity in Czechia. *Journal of International Relations and Development*, 24, 781–810.

ŠVIHLÍKOVÁ, I., TEJKL, M. 2017. *Kapitalismus, socialismus a budoucnost aneb Mikeš už přišel*. Praha: Rybka Publishers.

VANDE WALLE, B., VAN HECKE, S. 2024. The Ties that Bind Think Tanks and Parties in EU Member States. *European View*, 23(2), 243–253.

VAROUFAKIS, Y. 2023. *Technofeudalism: What Killed Capitalism*. New York: Vintage Publishing.

WACQUANT, L. 2009. *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*. Durham, NC: Duke University Press.

WACQUANT, L. 2014. The Global Firestorm of Law and Order. *Thesis Eleven*, 122(1), 72–88.

WACQUANT, L. 2022. *The Invention of the „Underclass“*. Cambridge: Polity Press.

WACQUANT, L. 2023. *Bourdieu in the City: Challenging Urban Theory*. Cambridge: Polity Press.

WALSH, S. N., JOHNSON, A. K. 2016. Lest Voting also Become Theft. *Political Research Quarterly*, 69(4), 667–677.

WIKIPEDIE. n.d. *Tomáš Chreněk* [online]. [18. 11. 2025]. Dostupné z:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Tom%C3%A1%C5%A1_Chreněk

WIKIPEDIE. n.d. *Občanský institut* [online]. [18. 11. 2025]. Dostupné z:

https://cs.wikipedia.org/wiki/Ob%C4%8Dansk%C3%BD_institut

ZUBOFF, S. 2019. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs.

ŽIŽEK, S. 2011. *Jednou jako tragédie, podruhé jako fraška*. Praha: Rybka Publishers.